



DE ZANDLOPER

**Uitgave van de
Vereniging Oud Ede
jaargang 42,**

nummer 4, december 2014

INHOUD	PAG.
<i>Van het Bestuur</i>	1
<i>Belgische vluchtelingen krijgen een naam</i>	2
<i>Boerderij Binnenweg De Klomp</i>	6
<i>De strijd tegen de wolven op de Veluwe</i>	8
<i>Museumnieuws</i>	15
<i>Ansicht villa Berg en Dal</i>	16
<i>Kernhem van buiten naar binnen (1)</i>	17
<i>Over de kracht van willekeuren</i>	25
<i>Kort nieuws in 1914</i>	27
<i>Colofon</i>	28

Van de voorzitter

Op woensdag 12 november vierden wij ons jubileum met het uitbrengen van het jubileumboek: *Geen dorp, geen stad, maar...Ede!* De opkomst was overweldigend; zo zeer zelfs dat ongeveer 40 mensen geen toegang kregen tot de grote zaal van De Bosrand, waar toen in plaats van de gedachte 100 al bijna 150 mensen zaten of stonden.

Het bestuur was erg blij met de grote belangstelling. Erg vervelend dat de zaal niet groter was. Van harte ons excuus aan de leden die we geen plek konden bieden. Gelukkig kon iedereen wel het boek kopen tegen de jubileumprijs.

Nadat de eindredacteur met een treffend citaat uit een onderzoeksrapport uit ca. 1950 duidelijk had gemaakt dat de Edese jeugd van toen voor galg en rad opgroeide, namen de vijf auteurs ons mee in hun hoofdstuk. Presentaties die de nieuwsgierigheid naar het boek voedden.

Bijvoorbeeld dat Jhr. Van Borssele de langst zittende burgemeester van Ede (1860-1896) is geweest. In die tijd veranderde er veel in Nederland. Hoewel de burgemeester tevens langdurig statenlid, lid der Tweede Kamer en kamerheer van de koning was, duwde hij Ede niet vooruit. De Van Borsselelaan is als klein maar fijn laantje te veel eer. En met de ogen van nu schrik je over de Ds. van Irhovenlaan. Zie vanaf blz 158 en blz 148.

De huur van het station stopt begin 2016. De Vereniging Oud Ede en HME willen er met de gemeente aan werken om van die nood een deugd te maken. Wij zien graag dat er een opleving komt in het denken over hoe het verhaal van Ede blijft leven en daar meer mensen bij worden betrokken. Wet-houder Weijland gaf in zijn toespraak aan dat hij dat ook wil. In de eerste helft van 2015 zal blijken hoe.

Ik hoop dat het jubileum en het boek u inspireren actief mee te (gaan) doen. Het bestuur van de VOE zoekt, vanwege het rooster van aftreden, tenminste één nieuw bestuurslid. De werkgroepen geschiedenis en monumenten worden graag groter. Dus, geef je vrijblijvend op en draai eens mee! In 2015 blijft onze contributie op € 15 per jaar staan. Laat ook daarom geen gelegenheid voorbij gaan om een lid voor de Vereniging te werven.

Simon van de Pol

BELGISCHE VLUCHTELINGEN KRIJGEN EEN NAAM

Gerard van Bruggen

Op veel plaatsen in Nederland wordt dit jaar aandacht besteed aan het feit dat 100 jaar geleden 'De Grote Oorlog' uitbrak. In Ede is er tot nu toe weinig aandacht voor. Veenendaal daarentegen richt volop de schijnwerper op het feit dat daar in 1914 ruim 1.200 vluchtelingen onderdak vonden.

Zo was er een dubbeltentoonstelling in gemeentehuis en Cultuurfabriek, was er een herdenkingsplechtigheid in de Oude Kerk en zijn er twee plaquettes onthuld. De eerste plaquette is bevestigd aan de voormalige pastorie aan de Markt, die in de Eerste Wereldoorlog dienst deed als regionaal noodhospitaal voor Belgische vluchtelingen (ook vanuit het Vluchtoord Ede werden hierheen regelmatig ernstig zieken overgebracht), en de tweede is geplaatst op de rooms-katholieke begraafplaats aan de Nieuweweg-Noord (zie foto).

Op deze begraafplaats (tot 1960 grondgebied van Ede: (Gelders Veenendaal) is een aantal graven bewaard gebleven waarin 42 Belgische vluchtelingen een laatste rustplaats vonden. Op initiatief van de Historische Vereniging Veenendaal is met behulp van het begraafregister van de parochie en de overlijdensakten van de Burgerlijke Stand uitgezocht wie deze overledenen waren: de 42 namen zijn op het geplaatste herdenkingsbord vermeld. Van de 42 Belgische vluchtelingen zijn er echter 31 in Ede overleden: één in september 1914 (de 20-jarige Adriana Joanna Oosterwaal uit Mershem: een vroege vluchteling?) en dertig in de maanden maart en april 1915 in het Vluchtoord op de Ginkel.

Ter gelegenheid van de onthulling van bovengemeld herdenkingsbord op 18 oktober 2014 zijn bij de bewuste graven Belgische vlaggetjes geplaatst en is langs de kant op





bordjes van ieder graf aangegeven wie erin begraven zijn. Bijgaande foto's laten een overzicht van een aantal 'Belgische' graven en graf 26 met negen (9) begraven kinderen zien.

Wat direct opvalt is dat er maar liefst negen lichamen in **graf 26** zijn begraven. Het gaat om negen binnen een week tijd in het Vluchtoord te Ede overleden kinderen en het lijkt me goed om ze ook hier hun naam terug te geven.



graf 26

- Jan Baptist Leonard Adriaenssens, oud 8 maanden, geboren te Mechelen, overleden te Ede 19-3-1915;
- Pieter van Gemeren, oud 8 maanden, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 21-3-1915;
- Frans Maria Jan de Weerdt, oud 1 jaar, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 21-3-1915;
- Maria Ludovica de Lauw, oud 1 jaar, geboren te Duffel, overleden te Ede 21-3-1915;
- Eugenia Mathildis Gummarus Cré, oud 1 jaar, geboren te Borgerhout, overleden te Ede 22-3-1915;
- Jozefina Maria Ludovica Moons, oud 1 jaar, geboren te Duffel, overleden te Ede 2-3-1915;
- Elise Cuypers, oud 3 jaar, geboren te Visé, overleden te Ede 25-3-1915;
- Maria Francisca Lambin, oud 10 maanden, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 25-3-1915;

- Livinus de Man, oud 11 maanden, geboren te Hoboken, overleden te Ede 27-3-1915.

In vier andere graven liggen de lichamen van de volgende in het Vluchtoord te Ede overleden vluchtelingen:

graf 13

- Josephus Delbroeck, oud 80 jaar, geboren te Aerschot, overleden te Ede 15-3-1915.

graf 25

- Maria Goossens, oud 1 jaar, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 14-3-1915;
- Maria Agnès Leonardine Claes, oud 9 maanden, geboren te Visé, overleden te Ede 15-3-1915;
- Josephus Janssens, oud 1 jaar, geboren te Deurne, overleden te Ede 17-3-1915;
- Petrus Franciscus Janssens, oud 2 jaar, geboren te Rillaer, overleden te Ede 18-3-1915.

graf 27

- Nathalia Magdalena van Pottelbergh, oud 1 jaar, geboren te Aalst, overleden te Ede 30-3-1915;
- Josephus Albertus Maria Waeles, oud 3 jaar, geboren te Borgerhout, overleden te Ede 30-3-1915;
- Antonia Joanna Peeters, oud 2 jaar, geboren te Mechelen, overleden te Ede 1-4-1915;
- Maria Jozefina Thijs, oud 1 jaar, geboren te Berchem, overleden te Ede 1-4-1915;
- Rosalie Proost, oud 3 maanden, geboren te Rotterdam (op de vlucht), overleden te Ede 2-4-1915;
- Leopoldus Geens, oud 1 jaar, geboren te Hallaer, overleden te Ede 3-4-1915;
- Lodewijk Jan Margaretha van Kessel, oud 3 jaar, geboren te Hoboken, overleden te Ede 3-4-1915;
- Alicia Maria Lodewijk Comijn, oud 1 jaar, geboren te Mechelen, overleden te Ede 4-4-1915;

- Alfred Eduard Neumann, oud 2 jaar, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 5-4-1915.

graf 74

- Leopold Jan de Wael, oud 7 maanden, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 8-3-1915;
- Constanca Ivonna Coppieters, oud 4 jaar, geboren te Zele, overleden te Ede 8-3-1915;
- Eugenie Deux, oud 1 jaar, geboren te Visé, overleden te Ede 8-3-1915;
- Clementina Joanna van Rooij, oud 3 maanden, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 9-3-1915;
- George Deraes, oud 4 maanden, geboren te Aardenburg, overleden te Ede 10-3-1915;
- Willem Eugène Horman, oud 9 maanden, geboren te Antwerpen, overleden te Ede 13-3-1915;
- Marcel Joseph Peeters, oud 1 jaar, geboren te Emblehem, overleden te Ede 13-3-1915.

Zoals uit de opsomming blijkt, gaat het om allemaal zeer jonge kinderen, met uitzondering van de 80-jarige Josephus Delbroeck. Van de groep vluchtelingen die in februari 1915 in het Vluchtoord op de Ginkel aankwam, was het met de gezondheidstoestand van de kinderen zeer slecht gesteld, volgens een brief van de arts van het Vluchtoord: kinkhoest, mazelen en uitputting van de reizen eisten hun tol. Bovendien waren de omstandigheden voor kinderen in het winterse Vluchtoord ronduit slecht.

Dat deze vluchtelingen in Veenendaal begraven zijn, heeft te maken met de godsdienstige gezindheid van de Belgen. In het door en door protestantse Ede was geen gewijde aarde om deze rooms-katholieken te begraven en was men aangewezen op de begraafplaats van de *Roomsch-Katholieke Parochie van den Heiligen Willebrordus te Renswoude*,

gemeente Veenendaal. De kerk van deze parochie (nog wel bestaand, maar niet meer in functie) ligt aan de westkant van de Nieuweweg, terwijl de begraafplaats aan de oostkant van de weg ligt; de weg zelf vormt tot 1960 de gemeentegrens tussen Renswoude en Ede (Geldersch Veenendaal). Regeringscommissaris Mingels (bestuurder van het Vluchtoord in Ede) had dit probleem voor-

Edelachtbare Heer.
 Ik heb de eer te Edelachtbare, mede
 te deelen, dat het aantal lijen behoeft
 op de R.K. Begraafplaats begraven is!
 in het geheel 55 bedraagt.
 49 lijen in 6 grote lijen.
 Hoogachtend
 Van L. Edelachtbare W.
 G. A. R. Padberg
 Ede 22 April 1915

zien en wilde in de buurt van het Vluchtoord graag een stuk grond laten wijden om het vervolgens als begraafplaats te gebruiken. Dit plan mislukte echter.

Door het grote aantal doden in de eerste maanden van het Vluchtoord *bleek het begraven in Veenendaal en om de groote kosten – de lijen moeten toch over een afstand van min. 15 K.M. worden vervoerd – en met het oog op een mogelijk ontstaand gebrek aan ruimte aldaar, op den duur niet zou zijn door te voeren* (citaat uit *De hei is groot genoeg*). Mingels kwam in contact met aalmoezenier Padberg, die plannen bleek te hebben voor een kerkhof ten behoeve van de kleine rooms-katholieke gemeente in Ede, maar niet over voldoende geldmiddelen beschikte. Doordat Mingels f 1.000,- uit de Vluchtoordkas neertelde, kon Padbergs plan uitgevoerd worden. De begraafplaats werd aangelegd aan de huidige Prins Bernhardlaan en begin mei 1915 in gebruik genomen. Mingels had echter bedongen dat

vanaf dat moment van in het Vluchtoord overleden vluchtelingen *‘de lijen kosteloos’* daar begraven zouden worden, zodat niet langer de tijdrovende tocht naar Veenendaal hoefde te worden gemaakt. Aldus gebeurde en de eerste graflegging moet rond 1 mei hebben plaatsgevonden. Uit het *hierbij afgebeelde briefje van pastoor Padberg* blijkt, terugtellend, dat de eerste begrafenis waarschijnlijk een op 1 mei in het Vluchtoord overleden kind betrof. Nog vele vluchtelingen volgden tot in de eerste maanden van 1917 het Vluchtoord werd ontruimd. Als na de oorlog ook het Deense Dorp wordt ontmanteld, valt de stroom Belgen stil. In totaal zijn er op de Prins Bernhardlaan dan waarschijnlijk 142 Belgische vluchtelingen begraven. Van al deze graven is op de nog altijd in gebruik zijnde RK begraafplaats niets terug te vinden, in tegenstelling dus tot de graven in Veenendaal.

Rest nog een probleem. In *De hei is groot genoeg* (het in 2008 verschenen verhaal van Vluchtoord Ede) is een overzicht opgenomen van alle in het Vluchtoord overledenen.

Deze lijst telt 184 namen. In Veenendaal vinden we van deze lijst 30 namen terug, in Ede gaat het om waarschijnlijk 142 begraven vluchtelingen. Vraag is dan waar de resterende 12, overleden in april 1915 begraven zijn?

Zijn ze toch ook in Geldersch Veenendaal begraven, maar in het begraafregister niet terug te vinden, of zijn ze al voor de ingebruikname van de begraafplaats in Ede daar ter aarde besteld?

Ook is het uiteraard mogelijk dat in het Vluchtoord overledenen naar elders zijn overgebracht (terug naar België?) om daar begraven te worden.

Misschien dat nader onderzoek hierin duidelijkheid kan verschaffen.



BOERDERIJ BINNENWEG DE KLOMP

OF HOE EEN BRONZEN DEURKLOPPER IN HET HISTORISCH MUSEUM EDE TERECHT KWAM

Theo Boessenkool, lid werkgroep Monumenten van de Vereniging Oud Ede

In januari 2013 kreeg het bestuur van de Vereniging Oud Ede een noodkreet van iemand uit Huis ter Heide, die vroeger in Gelders Veenendaal had gewoond. Hij meldde dat een historische boerderij in De Klomp, aan de Binnenweg nr. 2, op het punt stond gesloopt te worden. Of de Vereniging mogelijkheden zag om die sloop tegen te houden? De bewoners zouden binnenkort gaan vertrekken naar Lunteren.

De werkgroep Monumenten van de Vereniging heeft die handschoen opgepakt en overleg gestart met de heer P. Lommen van de Gemeente Ede, belast met onderzoek aan eventuele monumenten in de Gemeente.

Aart Homoet, voorzitter van de werkgroep Monumenten heeft gesproken met de heer P. Lommen en wethouder E. van Milligen. In dat gesprek werd gemeld dat behoud van die boerderij op die plaats niet mogelijk is. Het pand staat niet op de gemeentelijke Monumentenlijst, ook niet als kandidaat. Er zijn geen bijzondere bouwvormen die niet bij andere, wel bewaarde, gebouwen

voorkomen. De plaats aan de rand van een nieuw industriegebied op de grens van Ede en Veenendaal maakte andere exploitatie vrijwel onmogelijk.

Intussen was de vergunning voor de verbouwing in 1939 van deze boerderij herkend bij de lopende inventarisatie van alle historische bouwvergunningen in het Gemeentearchief. De ouders van de laatste bewoner hadden die vergunning destijds aangevraagd. Dat deel van de gemeente Ede behoorde toen tot het gebied van Gelders Veenendaal.



Westgevel van boerderij met twee staldeuren en keukendeur

Na die verbouwing zijn nog enkele aanvullingen op dit erf gerealiseerd. Maar het geheel straalde toch een vrij gave, originele staat uit. Zware eiken gebinten in de grote schuur, originele gietijzeren stalramen en originele houten reupels¹ en een grup² waar de koeien tussen en boven hadden gestaan.



Zuid- en Oostgevel van boerderij

Maar, zoals gezegd, er waren geen mogelijkheden voor behoud van het geheel.



Detail van gebint in de grote schuur

In de werkgroep Monumenten werd toen geopperd een onderdeel van dit geheel te bewaren als aandelen.

De keus viel daarbij op de bronzen klopper, die op de keukendeur hing.

Waarschijnlijk is de deur - een mooi samenstel van boven- en onderdeur - in de loop van de jaren vernieuwd.



Interieur van de stal met 'reupels' en 'grup'

De klopper lijkt origineel

Overleg met de tijdelijke beheerder namens de Gemeente leidde ertoe dat we het dichte bovenpaneel van die deur eruit mochten halen. Met een paar klampen en een schoor aan de achterzijde kreeg de bronzen klopper



per een waardige achtergrond, zie foto. Intussen is dit kleinood aan het Historisch Museum ter bewaring overgedragen.

In de bijgaande foto's probeer ik wat van dit historische samenstel van ge-

bouwen te tonen.

Foto's Boerderij Binnenweg 2, 6745 XC, De Klomp, gem. Ede door Theo Boessenkool. (april 2013)

N.B. Het bijschrift van de foto aan het begin van het artikel luidt:

Bebouwde erf, gezien vanuit het Westen

¹ Reupels: de staande balken waaraan de koeien worden vastgebonden.

² De grupstal is een oud type stal voor rundvee, waarbij de dieren de hele winter naast elkaar staan vastgebonden. Achter de koeien loopt een mestgoot, de grup, waarin mest en urine wordt opgevangen en afgevoerd.

DE STRIJD TEGEN DE WOLVEN OP DE VELUWE

Albert Oltmans

In den tijd, waarin wij ons in gedachten moeten verplaatsen, is de Veluwe met uitgestrekte bosschen bedekt. Zij bieden een verblijfplaats aan allerlei edel en grof wild. Herten, reeën, hazen, konijnen, veldhoenders, korhoenders, fazanten komen veelvuldig voor. Maar ook vossen, wilde katten, zwijnen en wolven vinden hier hun schuilplaats.

Het is in de tweede helft der 11^e eeuw. De wintersprei ligt uitgerold over velden en wegen en over de glooiende heiden en de bosschen van de Veluwe. Reeds enige weken vriest het gestreng, het is zeer koud. De strenge winter heeft de landplaag binnengehaald. Meer dan ooit komen de wolven uit de bosschen; hun klagelijk gehuil klinkt angstwekkend door de stilte der nachten. Het doet het vee sidderen in zijn stallen en den dorper op zijne hoede zijn.

Dagelijks nemen de klachten toe. Niet alleen vee, maar ook menschen zijn de buit geworden van de door nijpende honger stoutmoedig geworden roovers. In benden zwerven zij rond, overal angst verspreidend en overal onheil stichtend.

De Veluwsche adel kan zulks niet langer dulden. Hij besluit de verwoesting te keer te gaan. Een aantal edelen heeft zich vereenigd. Zij hebben hunne onderhoorigen samengebracht en den dorpelingen gelast hunne medewerking te verleen. Een menigte van menschen heeft een uitgestrekt terrein met versperringen en vergravingen afgezet. Eindelijk is de dag der vergelding aangebroken. Het is voor de jachtlustigen een feest vol van mannelijk genot. De stille eentonigheid der Veluwsche velden heeft plaats gemaakt voor een levendige bedrijvigheid. Men hoort er het geschreeuw der

In 2011 werd er (waarschijnlijk) een wolf op de Veluwe gesignaleerd. Dat was te verwachten, aangezien de laatste jaren de verblijfs grens van deze dieren vanuit Duitsland steeds dichterbij Nederland opschuift. En nu lijkt het dan echt te gebeuren. Na ruim twee eeuwen komt de wolf weer terug. Het spreekwoord zegt: 'Als er één schaap over de dam is, dan...' En als de wolf ergens gecharmeerd van is, dan is dat natuurlijk van een verse schapenbout.

Bij toeval ontdekte ik bijgaand 'opstel', zoals de schrijver zelf zegt. Het is in 1923 geplaatst in het tijdschrift: *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre*.

Ik heb er niets aan veranderd. Hoewel het wat 'ouderwets' Nederlands is, blijkt het toch prima te volgen.

Frans van Oort

mannen, het blaffen der honden, het snuiven der paarden en het geklap de zweepen. Menschen en dieren bewegen zich voort over den golvenden bodem, met hetzelfde doel voor oogen: het vernietigen van den gevreesden vijand.

Op verschillende plaatsen zijn rieten schutten geplaatst, waarachter een hitsman en zijn gezelschap zich met hunne honden hebben geleverd. En als straks het verre gegons, dat met den wind één schijnt te zijn, sterker en sterker wordt en aanzwelt tot een gedruisch, dat meer en meer nadert, snuiven de honden en spitsen zij de ooren, vol begeerige onrust.

Daar komt de bruischende golf aan; met rondbliksemend oog, met de tong uit den grijnzenden muil vliegen de wolven voort.

Het is waarlijk niet meer noodig de honden aan te sporen, zij overjagen zich zelf. Het hijgende roofgedierte wordt uit elken stand gejaagd, er blijft geen plaats meer, waar het zich kan bergen. Met woede schieten de honden op hunne erfvianden los.

Tegelijkertijd snorren de pijlen; de jachtsprietten vlijmen den aangeschoten of verlamd gebeten wolven door de huid. Zij rollen en krommen zich en stuiptrekken in de sneeuw, die purpert van het dampende bloed.

Het is den volgers overgelaten om hen te vellen en af te maken, want de jachttrein stormt door, aldoor, het bosch dieper in en de heide weder op en de bosschen weder in. En gelijk het jachtgedruisch wegsterft, zal ook de verdelgende roofschare dunnen, en de Veluwsche Ridderschap zal zich mogen beroemen, dat zij waarlijk in de viering van het onstuimige jachtfeest een goeden arbeid heeft verricht.³

Telkens is het weer noodig, dat de wolvenjachten worden herhaald, tot een voortdurend genoeg der Veluwsche edelen.

En in 1384 is de hertog van Gelre in eigen persoon met zijn gevolg ter wolvenjacht op de Veluwe uitgetrokken, waartoe ook de burgemeesteren van Arnhem zijn genoodigd. Na afloop is het jachtgezelschap door de stad een maaltijd aangeboden.

De hertog helpt ook verder mede den vijand te bestrijden. Voor zijne rekening houdt hij in 1392 langen tijd op kasteel Rosendaal

een 'wolfsvenger' met zijn zoon, die dagelijks uittrekken om op den wolf te jagen.

Het was in het jaar 1425, dat het "peinder ampt" van Ede⁴ onveilig werd gemaakt



door de wolven, en Arnt van Boecop, rentmeester van Gelre, schreef daarom aan den peinder van Ede, Sweder van Wagenseit:

'Goide Vrient!

My is doen verstaen, datter wolffe wesen solden binnen uwen ampt; daeromme soe laet ick u weten, dat gy die jaget ende doet jaegen uwen ampte doir, drie dage langk achtereenvolgende. Ende doet daermede, geliick u Reynken Telge van minre wegen wail seggen sal. Des en laet nyet. God sy mit u.

Gescreven tArnhem des Saterdages na sente Andries dagh.' (1425)

De aangrenzende ambten zijn mede ter jacht opgeroepen en het jachtbedrijf herhaalt zich, thans en nog menigmaal daarna. Wee degene, die niet voldoet aan des heeren bevel om mede ter jacht te trekken of om jachtgereedschap te vervoeren. Hij vervalt in zware boete, als toen Wemmaer Geerdoncksz., die in 1436 was opgeroepen om

³ Willem Jacob Hofdijk (1816-1888), *Ons voorgeslacht in zijn dagelijks leven geschilderd*, 6 delen welke uitkwamen tussen 1859 en 1864.

⁴ De tegenwoordige gemeente Ede van dien naam

de wolfsnetten te vervoeren en niet aan het bevel voldeed, gestraft werd met eene boete van vier Rijnsche gulden.

Gedurende de geheele 15^e en 16^e eeuw wordt de strijd tegen de wolven voortgezet. Telkens worden vele van die roofdieren vernietigd, maar ook telkens keeren andere weder. En vooral in het laatst van de 16^e eeuw is de wolvenplaag grooter dan ooit te voren. Met de strooptochten van de Spaansche troepen zijn vele bewoners van de Veluwe gevlucht. Vele erven liggen onbebouwd en woest. De wolvenplaag heeft groote afmetingen aangenomen. De oudsten der ingezetenen kunnen zich niet herinneren, dat de wolven zoo veelvuldig zijn voorgekomen als thans. De roovers worden steeds driester. De klachten nemen dagelijks toe. Het jaar 1592 wordt als een kwaad wolvenjaar aangemerkt. Niet alleen op de Veluwe, maar ook in het aangrenzende Sticht en in Holland heerscht de plaag in erge mate. In Aprilmaand wordt overal ernstig gestreefd naar verdrijving en vernietiging. In het Sticht is reeds een groote drijfjacht uitgeschreven. Alle huislieden tusschen de veertien en zestig jaren zijn daartoe ten bepaalden dage opgeroepen, om zich bij zonneopgang, gewapend met halsgeweer, te verzamelen onder hun schouten en rotmeesters.

Wat is halsgeweer?⁵

Alle tuig tot de wolvenjacht dienstig, als kaatsbalgen, verrejagers, vorken en dergelijke; alle vuurroer is strengelijk verboden, opdat onder de huislieden geen ongelukken geschieden. Evenmin is het geoorloofd zich van hazewinden te bedienen; zelfs de edelieden mogen dat niet. Zulks geschiedt om te verhoeden, dat er ander wild gejaagd wordt. De jacht geldt alleen wolven.

Als de boeren verzameld zijn worden ze in gelederen geschaard en de jacht wordt aangevangen in de richting, die door den maarschalk zal worden aangewezen.

Den molenaars is het vergund thuis te blijven; niet echter om zich van de medewerking aan de jacht te ontslaan. Zij moeten op hunne molens de wacht houden en vandaar uit den jagenden boeren de richting aangeven en het spoor wijzen van het vluchtend ongedierte. Op deze wijze dragen zij het hunne bij om den vernielingsoorlog krachtig te bevorderen.

Den vorigen dag hebben de Hollanders gejaagd en wat van het opgedreven gedierte van daar over de Stichtsche grenzen gekomen is, moet thans geveld of gedwongen worden die provincie te ontruimen.

Wat er van het wolvengebroed nog uit het Stichtsche ontsnapt, heeft geen uitkomst dan naar de zijde van de Veluwe.

Maar ook hier is men op zijn hoede. Het Hof van Gelre had reeds eenige dagen te voren aan Johan van Gent, heer van Oyen en Dieden, als jagermeester van de Veluwe geschreven:

'Edel, ehrentfeste und seer discreter, insonders goeder freundt,

Dese dient alleenlick om UE. The verstendighen, dat wy op anhalten der deputierden van Veluwen, als oick der Veluwoschen steden, den drosten van Veluwen operlacht hebben tegens naestkommenden Manendach, nemblich den tienden deser, die huyslynden synes ampts the beschryven om den Wölff the jaghen; sünnde daertoe oick desto meer gemoviert, dat die van den Stichte van Utrecht oick gedeliberiert sijn glicke jacht te doen. Dweil dan UL. presentie sonderlinghe daerthoe nodich om desto beter order te stellen, dat het willt durch die wolffsjacht niet beschedicht kan worden, demnae is ons gutlick versoek dat UE. tegens den vurgerurten dach alhier willen erschynen, die wolffsjacht by the wohnen und dieselve then besten helpen dirigieren. Wy doen Sün Ex-

⁵ Lang geweer (piek, hellebaard, roer, musket en derg.) dat op de hals wordt gedragen [WNT]

cellentie oick hiervan verwittighen thenn einde Siin Excellentie dese wolffsjachte then besten wil verstaen.

Und ons deses also thot UE. verlatende wy UE. hiermede den Almachtigen.

Gesch. Arnhem. Den

III Aprilis XVcXCII.'

Op den bepaalden dag, bij opkomen der zon, komen de Veluwsche huislieden op de appelplaatsen bijeen allen gewapend met hun halsgeweer. Als de deelnemers uit een bepaald schoutambt op de appelplaats zijn aangekomen, worden zij in één linie opgesteld, welke in rotten wordt verdeeld. De rotten staan onder bevel van "bequaeme" rotmeesters. In breede rijen trekken de deelnemers van elk schoutambt in de hun aangegeven richting. Tusschen de rotten wordt zooveel mogelijk voeling gehouden. De verschillende liniën vormen samen een ontzaggelijken kring. Allen bewegen zich in de richting van het middelpunt; de kring wordt daardoor steeds nauwer. Bakens geven de richting aan. Van alle kanten der Veluwe trekken de linies elkaar tegemoet. Alle bosschen en velden worden doorgejaagd. Begrijpelijk is het, dat veel wild wordt opgejaagd, dat zich voor de oprukkende afdeelingen vertoont. Begrijpelijk

is het tevens, dat bij de oprukkenden de lust opkomt om ook iets anders dan den wolf te bemachtigen. De rotmeesters zien echter nauwkeurig toe, dat er geen overtredingen worden gepleegd. Alleen wanneer een wild

zwijn wordt opgejaagd, is de jacht daarop geoorloofd.

Als men meent, dat zich een of meer wolven ergens ophouden, wordt op bevel van de rotmeesters zooveel rumoer gemaakt als maar mogelijk is. En als de vluchtende wolven zich vertoonen, is het geschreeuw en gegalm niet van de lucht. Een wild gekrijschen gehuil mengt zich daaron-

der. De vluchtende wolven, hier in de uitgezette netten verward, vallen onder de moordende hand der jagers. De kop of een ander bewijs wordt in triomf meegevoerd.

Maar de gemeenschappelijke jacht heeft nog niet het gewenschte gevolg gehad. Den 19 Juli 1592 zijn de stedegezanten en de jonkers van de Veluwe te Arnhem vergaderd en de wolvenplaag maakt ook een punt van bespreking uit. Nu de drijfjacht niet geholpen heeft, moet men andere middelen beramen. Na rijp beraad neemt men het volgende besluit:

Antwerpen den 1 Maert

Wy hebben alhier Brieven uyt Loven [Leuven] dat men aldaer hoort van veel ongelucken van alle kanten uyt het Landt, van de Wolven, dewelcke door den grooten honger zijn rasende, ende hun met getal by eenvoegen, ende achter het Landt loopen vernielende veele Menschen; onder andere verstaet men van seeker Persoon, tot Loven Commissalen houdende, als dat over vijf Dagen in 't Landt van Luxemburg in een Bosch zijn gevonden de Beenderen van den Luytenant van den Colonel Post, den welken men gekent heeft aen sijn Wapenen ende de stucken van de gescheurde Kleederen, met twee Wolven by hem leggende, sijn Rappier bebloet, ende sijn Pistolen afgeschoten: sijn Geselschap werdt gevreesd, dat het felve ongeluck sulden gerencontreert hebben; [..] Mede heeft men [vernomen] dat het Koey-Meyssen van den Baron van Dongelbergh oock geheel verscheurt is gevonden, geen quartier uur van het Huys. Te Rosier, een uur van Touche, is oock gevonden den Arm, met een bloot Rappier in de Handt hebbende, van den knecht vande Pastoor dier Plaetse, ende de rest van het Lichaem tot de Beenderen toe zijn afgeknaeght, etc. [OHC 6 mrt 1670]

Ter verstoringh der wolven, die nue in dese quartieren van meerder getal als oyt voor minschengedencken gevonden worden ende seer grooten schaede doen, is geresolviert, dat soe wie einen olden Wolff scheytt ofte umbbrenght, sal hebben drie ponden offte twelff daler, van een halven gewassen Wolff ses daler ende van jongen, die daeronder ziin, zy worden dan uitgegraven mit honden ofte anders gegregen, van het stuck een pont groot; midtz brengende den jonckeren off scholten deuchdelycke attestatie van dat dieselve wolven in Veluwen sullen becomen siin; ende leverende hier te Arnhem aen die gedeputierden die dode wolven ofte die hoeffden derselver. Des sal sich niemant under dit dexel gelusten laten noch verstolten die wildtbaen ofte het wiltbroet tho beschedigen, op pene daertho staende.

Aan dit besluit wordt onmiddellijk gevolg gegeven. Den wildschut Tonis van Renes, die buiten de gemeene jacht twee wolven heeft geschoten, wordt een premie toegekend van 6 ponden.

De particuliere wolvenjachten zijn door de premiën nog niet voldoende aangemoedigd; de wolvenplaag neemt onrustbarend toe. Op den kwartiersdag van 28 November 1595, te Arnhem, worden opnieuw maatregelen tot verdelging beraamd. In verband met *“die menichte van wolffen”* en opdat *“dese schaedelycke ondiere verhaetet moeghen worden”* besluit men onderscheidene wolvenjachten te organiseren, in overleg met den jagermeester van Gent. Met de leiding van deze jachten worden belast drie edelen uit Veluwe en Veluwezoom. Voor Overveluwe wordt aangewezen jonker Ripperbant, voor Veluwezoom de holtrichter Van Heerd, terwijl de jonkers van Nederveluwe den derden zullen aanwijzen. Volgens een door de drie edellieden, in overleg den jagermeester, opgestelde memorie worden in 1596 de wolvenjachten gehouden en ook voor 1597 worden de *“verordenten tot die wolffsjacht, tho weten die holtrichter Heerde, und Dedrick und Giisbert Rypperbant, gebroederen... noch ge-*

continuiert in haer officie, mit vermaen tot alle mogelycke diligentie”.

In verband met den duren tijd wordt hunne gage verhoogd van honderd gulden tot honderd daalders per jaar.

Het hebben van vaste personen voor de wolvenjachten heeft echter “niet alsulcke vordel gedaen als men van dieselve was verwachtende”.

Op 30 April 1599 heeft men den leiders van de jachten ontslag gegeven. Maar tevens heeft men begrepen, dat er iets anders gedaan moest worden om de plaag tegen te gaan. Men heeft daarom de premiën verhoogd en besloten, dat *“betaelt sullen worden voor iederen gevangen off umbgebrochten olde vierundtwintich gulden, in plaets van die achtien gulden, tot nochtho daerof gestaen hebben, und van halffwasschen und jongen nae advenant”*.

De hooge premiën hebben onderscheidene Veluwnaren uitgelokt den strijd tegen het roofdier te ondernemen. Vraag het den ontvanger-generaal van de Veluwe. Hij zal u vertellen, dat hij in 1599 vele premiën heeft uitgekeerd voor gedoodde en gevangen wolven te Voorst, Apeldoorn, Beekbergen, Epe, op de bezittingen van den heer van Middachten, in het Sprielderbosch, bij Putten, Ermelo en op meer andere plaatsens. Zelfs wisten twee meisjes bij de Woeste hoeve een jongen wolf te bemachtigen. Ook zal hij u vertellen, hoe een buitengewoon groote wolf door een bouwman te Oosterbeek is bemachtigd. Het was in October van dit jaar 1599, dat de Oosterbeeksche schepers met hunne kudden veldwaarts trokken. Van de bouwhoeve op den Oorsprong trok de kudde over den Hemelschen berg, langs Wolfhezen, naar de gepachte Rosendaalsche velden, waarheen ook de kudde van de Sonnenberg trok. De schapen van Dreien werden in de richting van Benekom gedreven. De schepers wetende, dat het in het veld lang niet veilig was, waren op hunne hoede en hadden zich goed gewepend.

Tegen de middag kwamen de schepers van Oorsprong en Sonnenberg met hunne kudden vroeger en haastiger terug dan gewoonlijk en vertelden aan den Wolfhezer schepers, dat de wolven een aanval op hunne schapen

hadden gedaan. Zonder dat zij bij machte waren geweest hiertegen iets te doen, hadden zij ijlings de vlucht moeten nemen, met achterlating van eenige schapen, die door de wolven waren verscheurd. Zij vreesden, dat de roofdieren zich in deze richting zouden begeven. Hunne berichten brachten niet weinig schrik onder de eenzaam wonende bouwboeren. Zorgvuldig sloot men de deuren en men besloot de schapen, die anders eerst met St. Marten werden binnengehouden, niet meer in het veld te sturen.

Eenigen tijd bleef het rustig. Intusschen deed de winter zich in al zijne gestrengheid gevoelen. Hij lokte de hongerige wolven uit de bosschen, meer dan ooit vertoonden zij zich in de nabijheid der bewoonde streken. Zij hadden zich reeds vertoond in het Wolfhezer veld. Midden Januari hadden eenige wolven de Wolfhezer en Oosterbeeksche bosschen tot hun verblijfplaats gekozen. Roelof Derkz., een bouwman te Dreien, ontdekte op een morgen hunne sporen op zijn erf. Dit wekte bij hem de lust op ter wolvenjacht te gaan; entoen hij hoorde, dat Wopltjer Hansen, de knecht van Johan Schuiling te Mariendaal, met Johan van Hal te Bennekom, drie wolven hadden geschoten, was zijn besluit genomen. Ion een naburig boschje hield zich een wolf schuil, dat wist hij. Met zijn knecht Gerrit trok hij er op uit. Zij stelden zich op een plaats op,

WETENSCHAPPEN.

Stokholm den 21 December. Men hoort van Finland, dat een Schapeherder aldaar, een onfeilbaar Middel heeft uitgevonden, om de Schapen te bevrijden van de Wolven: Hy neemt de Afgang van de Wolven, en laat ze in Water weken, en wryft 'er eens 's jaars de Schapen mede over de rug, aan de keel, en de zyde. [Leeuwarder Crt, 29-12-1753]

waar het dier langs moest komen. Reeds enkele malen had het dier zich hier vertoond.

Nauwelijks waren zij gezeten, of een dof gedruisch, het breken van doode takken en het ritselen van dorre bladeren, drong

tot hen door. Dit deed den bouwman de vuist steviger om zijn roer knellen. Plotseeling werd het gedruisch duidelijker en kwam het nader: de mannen ontwaarden een wolf van ongewone grootte.

De honger maakte het gluisend gedierte onvervaard en met een vreeselijk gehuil naderde hij onze beide mannen. Deze voelden dat hun schot doel moest treffen, anders zouden zij verloren zijn. Nog een oogenblik van angstige spanning. De bouwman zag de vurige oogen strak op zich gericht. Nu was de wolf zoo dicht genaderd, dat een schot voldoende uitwerking kon hebben. Bijna tegelijkertijd knallen twee schoten en met verbrijzelden kop valt het dier ter aarde. Haastig begeven de mannen zich naar de plaats waar de wolf gevallen is, en met welgevallen beschouwen zij hun onschadelijk gemaakten vijand, een zeldzaam groote moerwolf. De mannen snellen naar huis om spoedig terug te keeren met kar en paard. Het doode dier wordt op de kar geheschen en in vroolijke stemming gaat men er mede naar huis. Als zeker weermiddel tegen de komst van andere wolven wordt nu de bouwhoeve besprenkeld met het bloed van den gedooden wolf. Men beggeeft zich daarna met den buit naar Arnhem om de verdiende premie in ontvangst te nemen.

En als de mannen daarna in De Pauw uitrusten van de vermoeienissen van dezen

dag, vertellen zij met welgevallen van hunne avontuurlijke jacht.

Hoewel verscheidene wolven door de jagers worden afgemaakt, is toch de aanwas grooter dan het aantal afgemaakten. Gedeputeerde Staten zijn dan ook overtuigd, dat er opnieuw maatregelen dienen worden genomen. Op 18 December 1600 zijn de stedegezanten en de jonkers van de Veluwe opnieuw bijeen en Gedeputeerde Staten brengen de wolvenplaag ter sprake, waarom de Staten van het kwartier hebben “raetsaem gevonden und geresolviert, dat die jonckeren in d’ampten, versien mit garnen (=jachtnetten), sullen mogen mithodoen van de scholten aenstellen die wolffsjacht so und weanneer sue bevynden sullen, datter dienst und vordel mede te schaffen sye; unddat sulcke wolffsjacht bestemt und den huysluyden by clockenslach verkundicht off tho weten gedaen siinde, alle der respective ampten huysluyden, daer sulx geboeren sal, sullen schuldigh und gehalden siin, den clockenslagh onweigerich tho volgen und die wolffsajacht by tho wonen by pene van andersints gebroeckt tho worden, als verseten hebbende ’s heeren dienst; und dat tot dien einde die scholten aen den drost off richter, nae gedaene jacht, sullen by specificatie overleveren die naemen van de breuckhafftigen, daervoer aengesien nae behoer. Und die jonckeren mit die scholten, alle moegelicke neersticheidt aenwenden, dat op sulcke jachten ’s heeren wiltbraet verschoent blyve, op poene daer-toe staende.

Van gelicken sal moegen geschieden by die jonckeren in die steden mit advies und thodoen der jonckeren ten platten lande, daer die jachte sal moegen vallen.

Nu den jonkers vrijheid van handelen is gelaten, organiseren zij onderscheidene wolvenjachten en kunnen zij hun jachtlust bevredigen. In 1609 echter dragen de Staten van het Veluwsche kwartier aan Gedeputeerde Staten op wederom gemeen-

schappelijke wolvenjachten uit te schrijven *op verscheyden tyden van ’t jaer, als ’t saysoen daer-toe dienen sal.* Maar desniettemin neemt het aantal wolven op de Veluwe meer en meer toe. In verband hiermede worden de premiën voor het ombrengen van wolven opnieuw verhoogd en voor een ouden wolf gebracht op 32 gulden, voor een halfwas op 16 gulden enz. *nae advenant.*

Gedurende enige jaren nam nu de wolvenplaag gestadig af, doch in 1645 vond men het noodig opnieuw maatregelen te nemen. Het besluit op den kwartiersdag van 1 Augustus van dat jaar genomen, luidt: Ende alsoo den Wolff meer schaede doet als enige jaren herwärts, is goetgevonden nu voortaan op ’t vangen van enen olden wolff te stellen voor een premie van vijftig gulden ende van enen jongen thien gulden.

De hooge premiën werken gunstig. Ook de toenemende bevolking van de Veluwe en de daarmee gepaard gaande uitdunning van de bosschen hebben op het verblijf van den wolf grooten invloed.

Toen echter in de eerste jaren van de 18^e eeuw, niettegenstaande de wolvenschare aanmerkelijk is gedund, het aantal uitbetaalde premiën nog gestadig toenam, was men niet zonder reden bevreemd, dat ook de in andere districten omgebrachte wolven naar de Veluwe werden vervoerd om daarvoor de hoge premiën te bemachtigen. Dit noopte de Staten van het kwartier van Veluwe op 26 Mei 1714 tot het verlagen der premiën, welke nu werden vastgesteld voor een moerwolf op 30 gulden, voor een rekel op 25 gulden en voor een jongen wolf op 7 gulden en 10 stuiver.

Het uitschrijven van wolvenjachten op de Veluwe komt in de 18^e eeuw nog slechts bij uitzondering voor. Op 25 Mei 1745 wordt nog een gemeenschappelijke jacht gehouden, getuige de brief van den jagermeester van Veluwe aan de Richter der heerlijkheid Roosendaal, waarin wij lezen:

Weledelgestr. Heer,

Vermits sigh op Veluwen verscheydene wolven vertonen, doende groote schade aan het vee der goede opgesetene, ben door der Landdrost van Veluwe versogt om een generale jagt op deselve toe te rigten, gelijk daartoe den dag hebben gereguleert den 25 deses in Veluwen en Veluwenzoom te doen, met verzoek, dat UWelEd. Gestr. op dienselfden dag in desselvs aanbevolen heerlykheid mede wilt laten geschieden, ten eynde dat gedierte mogt worden vernielt en den huysman van schade aan sijn vee voorgecomen; met aanbieding om in diergelicke en andere gevallen réciproque te tonen, dat met agting ben,

WelEd.Gestr. Heer

UwEG. Dw. Dienaar

C. van Essen

Jagermeester op Veluwe

Dit is waarschijnlijk de laatste gemeenschappelijke wolvenjacht op de Veluwe geweest. Wel werd nog hier en daar een wolf waargenomen, doch sedert het laatst der 18^e eeuw zijn zij voorgoed uit deze streek verdwenen, en worden wij alleen nog aan het verblijf van deze gevreesde dieren herinnerd door de daarvan overgebleven benamingen als Wolfhezen, De Wolfskamer bij Doornspyk en De Wolfpollen bij Putten.

Bronnen

- Kwartierrecessen van Veluwe
- Rekeningen van den Ontvanger-Generaal van Veluwe
- G. van Hasselt; Roosendaal
- G. van Hasselt; Arnhemsche Oudheden I

HISTORISCH MUSEUM EDE

Tentoonstelling 'Het Boek der Boeken'

Nederlandse Bijbels door de eeuwen heen
In Historisch Museum Ede is van 29 november 2014 tot en met 6 april 2015 de tentoonstelling *Het Boek der Boeken* te zien. De tentoonstelling vertelt de geschiedenis van de Bijbel aan de hand van talrijke exclusieve drukwerken. Deze zeer diverse Bijbels zijn in de loop van jaren door twee Edese verzamelaars, Otto van Middendorp en Henk de Korte, bijeengebracht. De banden van de Bijbels zijn schitterend van eenvoud en weerspiegelen de rijke inhoud. Vakbekwame boekbinders, laten zien dat de waardevolle inhoud een bijzondere vormgeving verdient. Speciale aandacht krijgen bijzondere boekbanden, landkaarten, sierlijke teksten en fraaie illustraties. Rond de tentoonstelling is een uitgebreid programma aan activiteiten opgezet.

Woensdag 10 december 2014, Theelezing 15:00 uur: Dr. Anne-Jaap van den Berg: *Bijbelverhalen op kaarten en prenten*.

Dr. A.-J. v.d. Berg is oudtestamenticus en werkzaam als bibliothecaris bij het Nederlands Bijbel Genootschap.

Woensdag 17 december 2014, 20:00 uur: Drs. Henk de Korte en Mr. Otto van Middendorp: *De Edese Collecties*.



Woensdag 21 januari 2015, 20:00 uur: Prof. dr. Mart-Jan Paul: *Het Oude Testament in de wereld rondom*.

Dr. M.-J. Paul is theoloog en hoogleraar Oude Testament aan de ETF Leuven (B) en docent aan de CHE Ede.

Woensdag 4 februari 2015, 20:00 uur:
Prof. Dr. August den Hollander: *De Statenver-
taling*

Prof. Den Hollander is hoogleraar voor de
geschiedenis van het religieuze boek aan de
VU te Amsterdam.

Woensdag 18 maart 2015, 20:00 uur: Dr.
John van Eck: *Het Nieuwe Testament in de we-
reld rondom*.

Dr. Van Eck is classicus en theoloog en
emeritus legerpredikant.

**Locatie voor de lezingen: Historisch
Museum Ede. Toegangs prijs: €5,- incl.
koffie/thee (Leden VOE €1 korting)**

Taxatiemiddag Bijbels

Bijbelverzamelaars Otto van Middendorp
en Henk de Korte de Korte zijn zaterdag 29
november van 13:30 tot 16:00 uur in het
museum aanwezig om ingebrachte Bijbels
en dergelijke te taxeren. De taxatie is gratis.

Theatervoorstelling *Ken je Klassiekers* - 10
Bijbelverhalen.

Datum: woensdag 18 februari 2015, 20:00
uur Entree: € 10,-

Locatie: Cultura, Reserveren [www.cultura-
ede.nl](http://www.cultura-
ede.nl) www.aluin.nl.

Kinderbijbelquiz

Deelname: basisscholen Ede

Data: woensdag 4, 11 en 18 (finale) maart
2015. Aanvang 14:00 uur

Locatie: Basisschool Louise de Coligny,
Ceelman van Ommerenweg 11, Ede

**Muziekuitvoering zaterdag 7 maart
2015**, 20:00 uur, Oude Kerk Ede: Uitvoe-
ring Torenkamerkoor o.l.v. Elly Meijer:
Psalmen gezongen in diversiteit. Entree: gratis
(Collecte aan de deur)

Bijbelquiz i.s.m. de Bijbelstichting

Datum: dinsdag 17 maart 2015, aanvang
19:30 uur. Entree: gratis.

Locatie: Christelijke Hogeschool Ede (Col-
legezaal 2111), Oude Kerkweg 100, Ede.

Presentatoren van de Bijbelquiz: Marry en
Gert Sleuwenhoek.

Ansichtkaart Berg en Dal



Bovenstaande ansicht van dit prachtige
pand aan de Stationsweg, werd gezonden
aan:

*Weledelgeboren Heer
J.M. Vincent,
Haaksbergen*

Ede, 14 Mrt. 1910

E[dele H[eer],

't Is me eene behoefte U even te bedanken
voor Uwe milde gift voor mijn protegeetje.
Wat kwam ze vlug in. 't Was de allereerste
op mijn circulairtje. Hier zend ik U een
kiekje van ons huis.

U zal het wel interesseeren.

Met vriendelijke groeten van hier aan U en
de Uwen,

Hoogachtend M. Vlasveld.

**De geadresseerde was burgemeester
van Haaksbergen sinds 1875. In 1914
zou hij dat ambt neerleggen.**

**Wie weet iets meer van de afzender,
M. Vlasveld?**

Dreef hij een pension?

Graag uw reacties naar de Redactie.

[met dank aan Herman Gerritsen]

KERNHEM VAN BUITEN NAAR BINNEN – DEEL 1

Jaap Arnold

Wie in de 17^e eeuw bij het kasteel Kernhem aankwam, zou de enorme kei vóór het huis niet ontgaan zijn. De 17^e-eeuwse amateurgeleerde en burgermeester van Harderwijk Ernst Brinck schrijft over Ede in een van zijn aantekenboeken: een dorp in de nabijheid van het kasteel (in de brontekst staat *arx*) Kernum dat toebehoort aan het adellijk geslacht van Arnhem en waar voor de ingang een grote keisteen te zien is die doet



denken aan een oven.

figuur 1: de bloedsteen

De bloedsteen in het Edese bos doet meer denken aan een barbecue-plaat, dus afgaande op de beschrijving van deze waarnemer gaat het hier om een andere steen. Een verrassende gedachte dat Ede in verband werd gebracht met een grote kei voor het huis Kernhem. Dat huis zag er toen nog niet zo uit als nu. Reeds op afstand heeft de bezoeker de twee torens gezien die boven het spits toelopende zadeldak uitstijgen. De cartograaf Nicolaes van Geelkercken tekende dit silhouet op een kaart (GA 0124-AKV225) van de buurt Dousburg (Doesburg) in 1655



(figuren 2 en 3)

figuur 2: Buurtschap Doesburg ca. 1655

Ongeveer 100 jaar daarvoor had de cartograaf Christiaan Sgrooten Kernhem reeds op de kaart gezet. Op deze kaart wordt het huis Kernum genoemd (figuur 4). Bij de bestudering van de kaart krijg je niet de indruk dat Sgrooten de bedoeling had het



uiterlijk zo precies mogelijk weer te geven.

figuur 3: Kernhem (li onder op fig. 2 uitvergroet)

Het is eerder een aanduiding. Op deze kaart valt verder op dat Kernhem en Harselo tegen een kronkelende beek aan liggen. Deze beek, de grote Wetering, is later verplaatst en gekanaliseerd want op een andere kaart (GA) uit circa 1660 van Van Geelkercken blijkt dat hij veel verder van Kernhem af ligt naar het midden van de Gelderse vallei, en dat hij een recht verloop heeft. We hebben op de kaart van Van Geelkercken al de twee torens gezien, maar er is

meer. Als we dichterbij komen, worden we verrast door het charmante uiterlijk van het huis. In 1731 tekende Abraham de Haen voor- en achterkant (**figuren 5 en 6**) van Kernhem (Rijksmuseum Amsterdam).



figuur 4: Kernhem = Kernum bij Christiaen Sgrooten

Aan de voorkant zien we in het midden een kleine poort en aan weerszijden twee torens. Tot voor kort was er verder niets bekend over die torens en de binnenkant van het kasteel. Maar gelukkig hebben voorgaande generaties wel eens een paar aantekeningen gemaakt en bewaard. In een recent gevonden inventaris uit 1645, opgesteld door rentmeester Philips Willemsen, wordt melding gemaakt van een munneketoren, een spijstoren en een poortkamergeren.



figuur 5: Kernhem, poortzijde (1731)

Uit de inventaris blijkt dat er in 1645 in de spijstoren een oude etenskast en een vliegenkastgen stond. De spijstoren heeft, zoals naam en inhoud suggereren, met keuken en voedsel te maken en zal bij het keukengedeelte staan. Op de tekening (**figuur 6**) uit 1731 is aan de achterkant links een lage uitbouw te zien met een deur en een trap naar het water van de slotgracht. In veel kastelen is de keuken of voorraadkelder per boot over het water direct bereikbaar via een kleine laag gelegen toegang. Op de tekening van de achterkant is dan de spits links, die het dichtst bij het uitbouwje met de trap naar de gracht ligt, de spijstoren en de spits rechts de munneketoren

Als we dit vertalen naar het schilderij van Ouwater (**figuur 7**, bezit Historisch Museum Arnhem), hebben we uiterst rechts de keuken en/of de voorraadkamer/kelder. Rechts van de poort de spijstoren. Boven de poort het poortkamergeren. Links van de poort de munneketoren. Deze reconstructie van de poortzijde van het kasteel op basis van inventaris en beeldmateriaal klinkt aannemelijk en tot voor zeer kort was er verder geen informatie. In het archief Twickel is echter nog een tweede inventaris gevonden. Deze werd in 1665-66 door o.a. Agnes van Wassenaer, dochter van de bekende admiraal Jacob van Wassenaer, opgesteld, nadat haar vader bij een explosie van zijn schip in 1665 was omgekomen. Ook in deze inventaris worden torens en vertrekken in het kasteel vermeld.

Namen en aantal van de torens komen niet overeen met de benamingen die Philips Willemsen hanteert.

Agnes vermeldt 'den toorn', 'het toornngen' en 'de jouffrouws toorn'. Op het 18e-eeuwse beeldmateriaal zijn echter maar twee stevige torens zichtbaar op de plek waar je ze verwacht, namelijk aan weerskanten van de poort. In de 17e eeuw kunnen er natuurlijk best drie geweest zijn. Zelfs het feit dat Philips Willemsen er maar twee noemt, zegt

niets. Een van de torens kan leeg geweest zijn. Aangezien Willemsen op Kernhem woonde, kan het ook zijn dat hij er een in gebruik had. In dat geval stond daar geen inventaris van de Van Arnheems- familie en werd geen derde toren vermeld.



figuur 6: Kernhem, achterzijde (1731)

Uit de 17^e eeuw hebben we maar een summier beeld van Kernhem. Op de kaart van Dousburg (**figuur 2**) is een klein tekeningetje van Kernhem zichtbaar. Dit is in **figuur 3** sterk vergroot weergegeven. Vertrouwd als we zijn met het veel bekendere 18^e-eeuwse beeldmateriaal, zien we hier rechts twee naast elkaar liggende torens. Maar nu we weten dat er ooit drie torens geweest zouden kunnen zijn, lijkt het dat de punt met vlaggetje aan de linkerkant niet de top van een gevel, maar van de derde toren is. Op de kaart van Doesburg zijn kerken van Lunteren en Ede zichtbaar. Deze worden afgebeeld met de toren rechts (noord) en het priesterkoor links (zuid). Kerken werden echter gebouwd met het koor zo goed mogelijk gericht op het oosten. De toren ligt dus op het westen. Op de kaart liggen de torens schijnbaar op het noorden. Dat betekent dat Geelkercken deze gebouwen 90° naar rechts gedraaid weergeeft. Voor gebouwen die hij duidelijk wil weergeven is rechts niet noor, maar west. Als we dat op Kernhem in **figuur 3** toepassen, krijgen we aan de westkant twee torens naast elkaar en aan de oostkant een toren naast de spitsgevel. Deze zou dan in figuur 6 links van de zaal op de plek van het lage bijgebouwtje

hebben kunnen staan. Toegegeven: het is speculatief maar niet onmogelijk.

Zo hebben we dus op basis van de informatie van Philips Willemsen de hele poortzijde kunnen benoemen. De inventaris van Agnes van Wassenaer levert de verrassende informatie dat er drie torens waren. Dit wordt door het beeld van de kaart van Geelkercken niet tegengesproken. De door Agnes genoemde namen zijn op basis van de twee inventarissen niet te koppelen aan een bij Willemsen genoemde naam. De vermelding van een *juffrouws toorn* zal de Veluwe verhalenvertellers goed doen. Al met al is Kernhem met een Munneketoren en een Juffrouwtoorn wel een zeer bijzonder kasteel.



figuur 7: Huize Kernhem door N. Ouwater in 1785

In beide inventarissen wordt wel een zaal vermeld (sael) is. Als we naar de tekening van de achterkant (figuur 6) kijken, dan is er alleen maar voldoende ruimte voor een zaal achter de spitsgevels aan de rechterkant. Op de breedste gevel zien we de contouren van een gevelsteen midden tussen de vier ramen. Zo'n gevelsteen met wapen wordt vaak op een belangrijke plaats aangebracht en de zaal is ongetwijfeld het belangrijkste vertrek.

Inventarissen

De inventaris van 1645 werd opgesteld door rentmeester Philips Willemsen als verantwoording aan Margaretha van Arnhem, eigenaresse van Kernhem, en haar echtgenoot Zeger van Rechteren, heer van Almelo. Rentmeester Willemsen legt verantwoording af over het beheer van de inventaris gedurende het tijdvak 1632-45 na de dood van Margaretha's vader, Zeger van Arnhem, in 1632. In die periode woonde Margaretha, die op driejarige leeftijd wees werd, bij haar tante in Amersfoort (zie: *De Zandloper 2013-4*).

De rentmeester had opdracht of toestemming de inboedel aan belangstellenden te verkopen en blijkens de inventaris is dat ook gebeurd.

In 1661 overleed Agnes van Renesse, de erfgename van Margaretha van Arnhem, terwijl haar echtgenoot, de admiraal Jacob van Wassenaer, in 1665 bij een explosie op zee omkwam. Na het overlijden van de laatste werd in 1665 en 1666 door onder anderen de dochter Agnes van Wassenaer in verband met de verdeling van de nalatenschap een uitgebreide inventaris opgesteld van het gehele van Wassenaer-bezit. In het dikke pak documenten bevindt zich ook een gedetailleerde beschrijving van Kernhem. Deze inventarissen maken het mogelijk ruim 350 jaar later een kijkje te nemen in een sinds lang verdwenen kasteel.

De opzet van de inventaris

Bij de inventaris uit 1645 gaat het allereerst om een overzicht van de totale inboedel, inclusief vermelding van wat er tussen 1632 en 1645 mee gebeurd is (bijvoorbeeld verkocht of gebruikt voor *het Kijnt* of *die Joffrouw tot Kernhem*). Willemsen maakt een indeling in sieraden en zilverwerk, meubels, bedden al dan niet met aankleding (gordijnen) en matras of peluw, beddegoed, kleding in alle soorten van jas en jurk tot hemd

en hose, bewapening, serviesgoed, tafellinnen, schilderijen en keukengerei van tin, koper of ijzer. Tenslotte behandelt hij ook nog de inhoud van het bouwhuis (een werkruimte en stalling vermoedelijk voor de poort).

Bij de bedden, peluws en de grote meubels (buvetten en kasten) vermeldt Willemsen altijd de naam van het vertrek waar het voorwerp stond. Bij de sieraden, het zilverwerk, kleding, serviesgoed, tafel- en bedlinnen, stoelen en tafels, keukengerei en de wapens wordt geen locatie vermeld. Zeg maar: bij iets wat makkelijk verplaatsbaar is wordt geen locatie in het huis vermeld.

Rentmeester Willemsen vermeldt wel enkele schilderijen, maar niet de plek waar ze hingen.

Bij de inventaris door Agnes van Wassenaer worden meubels, schilderijen, bedden, kasten, stoelen, tafels, potten, pannen etc. per vertrek vermeld. Qua benaming van de torens en vertrekken zijn er vrij grote verschillen tussen de inventaris uit 1645 en die uit 1666.

Een wandeling met de rentmeester

Hoewel Philips niets vermeldt over de indeling van het kasteel, houdt hij bij de inventarissen van bedden en peluws (b), het eijken wagenschots en notenhouts houtwerk (hw), en de kasten en buvetten (kabu) telkens dezelfde volgorde van vertrekken aan. Hij begint altijd met de keukenkamer (b, hw, kabu), dan komt de Munneketoren (b, hw) en vervolgens de olde camer (be, hw, kabu). *Olde camer* is een opvallende benaming. Hij wordt direct na de Munneketoren vermeld. Deze was onderdeel van nieuwbouw in 1412-14 bedoeld om een reeds bestaand ouder huis te versterken. De benaming Olde Camer kan erop duiden dat we daar tegen de Munneketoren het oudste gedeelte van het huis Kernhem zien.

Dan volgt als vierde tweemaal het salet (b,hw) of de sael (zaal) (kabu). Het valt op dat in de zaal alleen een buvet wordt genoemd. Er is echter sprake van een groot kleed met daarop de wapens van Van Arnhem en van Stepraedt, vier kantoortafels en een grote hoeveelheid stoelen en kisten voor brieven, zonder plaatsvermelding. Het kleed met wapenafbeeldingen en een deel van die grote hoeveelheid stoelen en kantoortafels kan in de zaal een plek hebben gehad.

Als vijf zes en zeven komen voor alle categorieën de zaalkamer ((be,hw,kabu), het witte camergeren ((be,hw,kabu) en de groene kamer (be,hw,kabu). In al deze kamers is een bedstede aanwezig. Deze bestaat uit een bed omgeven met 2 tot 4 gordijnen en een rabat. De gordijnen bestaan uit damast, linnen of zijde soms met een gestrikt behangsel als extra versiering.

Als achtste vertrek komt dan de kamer (b,hw) boven de spijskelder of de keuken (ka,bu). Zo weten we dan ook dat er op het kasteel een spijskelder voor het bewaren van de voedselvoorraad was.

Vervolgens voert de lijst ons als negende vertrek naar het poortkamergeren (b,hw) of de spijstoren (kabu), waarna als 10 en 11 de lijst eindigt met de knechtenkamer en de maeghdenkamer. Tijdens deze rondgang hebben we ook nog de gang betreden of gevolgd waar de voerkist staat.

Het lijkt alsof Willemsen vanuit de ergens rechts naast of achter de spijstoren centraal gelegen keukenkamer linksom, met de klok mee door het kasteel loopt. De inventaris uit 1665-66 begint met de sael en benoemt daarna per vertrek alles wat er in staat. Op de vraag: kunnen we aan de hand van de benamingen en de manier waarop de de vertrekken in de inventaris geordend zijn, iets zeggen over de indeling van het kasteel ga ik in het vervolg van dit artikel in een volgend nummer van De Zandloper in.

Kleding in voorraad en te koop

Hoewel de laatste echte bewoner in 1632 overleed geeft de inventaris van Willemsen de indruk dat het huis zo weer in gebruik genomen zou kunnen worden. Misschien verbleven de tante en haar nichtje in de zomer op Kernhem als de atmosfeer in de stad Amersfoort door de zomerse warmte niet te verdragen was. In ieder geval werden er soms kledingstukken uit de voorraad op Kernhem naar Amersfoort meegenomen. In 1633 haalt joffrouw Margaretha van Arnhem voor het 'kijnt' 4 huiven met kant en diverse andere kledingstukken uit de cofeer.



figuur 8: Margaretha van Arnhem

In september 1640 worden aan de joffrouw van Kenhem (het kind Margaretha is inmiddels de *joffrouw tot Kernhem* (11 jaar) geworden) onder andere 6 neusdoecken met kant, 3 witte schorteldoecken met kant, 2 hemden, een doeck voor 't hoofd rondom met kant, 2 huiven en 3 nacht halsdoecken met kant overhandigd. In januari 1642 na de dood van tante Margaretha brengt de

heer van Opdam een nieuw pakket kleding van Kernhem naar Amersfoort, bestaande uit schortelgoed, onderlobben, neusdoeken, halsdoeken, huiven, banden en dergelijke. In september van dat jaar worden er twee linnen nachtboketen (bovenkleed voor op bed, deftige spreij) met kant en binnenwerk aan haar overhandigd en vrij kort voor haar huwelijk neemt ze in 1643 ook een wit linnen nachtboket, geborduurd met goud zilver en zijde, in gebruik. Daarbij ook nog 6 hemden van haar moeder zaliger. Maar met een hemd een nachtboket of een bedjasje kan een jonge adellijke vrouwe overdag niet veel.

In het huis is ook nog veel bovenkleding van de moeder (overleden 1629) van de jonge Margaretha aanwezig. Al deze vrouwenkleding gaat in 1645 mee naar Almelo. Hier komen we satijn, armosijn en laken tegen. Afgaande op de beschrijving stralen de versieringen op de kleding een zekere rijkdom uit. Er wordt melding gemaakt van gouden bloemen, afgezet met goud en zilver; een rok met 6 golt en silver passamenten etc. Er gaat ook een fardegelijjn(staketsel voor onder de rok om de hoepelrok vorm te geven) naar Almelo, evenals een groot aantal zijden kousen, diverse borsgensens en rozen bedoeld als schoenversiering. Een portefraes ontbreekt ook niet(een metalen vlechtwerk ter ondersteuning van de kanten kraag). Alle mannenkleding afkomstig van de vader Zeger van Arnhem is in de loop der jaren door de rentmeester verkocht. De mannenkleding bestond voornamelijk uit zwart of donkergrijs satijn fluweel of armosijn (een speciaal soort zijde). Als versiering zijn motieven van zilverdraad toegepast. Een keer

worden golde bloemen en gekleurde bloemen als versiering gemeld.

De schout van Ede werd bedacht met een mantel en een kolder, beide afgewerkt met goud(draad). De inventaris van Agnes van Wassenaer vermeldt geen kleding, waarschijnlijk omdat Kernhem geen vaste woonplaats van de Van Wassenaers was.

De sieraden

Hoe kostbaar of mooi de kleding ook is, het kan niet zonder juwelen, al is het maar een parelketting. De lijst begint zelfs met de sieraden. Een gouden ketting $2\frac{3}{4}$ el lang, aan de ketting bevestigd een ring met diamant en een gouden tandepoker (tandenstoker), een Spaanse ketting bestaande uit 44 doppen en een bag (baque of bak)) met 22 diamanten klein en groot zijn de belangrijkste stukken.

Verder een agaath ketting met 5 gouden tussenstukjes en een parelketting bestaande uit 352 kleine pareltjes, twee robijn ringen, een granaat ring, twee ringen met diamant en circa 50 kleine gouden en zilveren sierraden en voorwerpen (kammen spiegels, doosjes). Aan het eind van de lijst zien we een klein zwart verguld of met goud overtrokken *koffergen* dat als opbergplaats voor de sieraden gediend kan hebben.

figuur 9: broche op kraag



Het is niet bekend waar dit in het huis bewaard werd. Rentmeester Willemsen heeft nauwgezet genoteerd welk sieraad uit de boedel al eerder overhandigd is aan Margaretha. Maar op 7 Mei 1645 neemt zij als Mevrouw van Almelo het restant in ontvangst.

Op basis van deze lijst is nagegaan of iets daarvan herkenbaar is op haar portret (figuur 8), dat in de tentoonstelling *600 jaar Kernhem* aanwezig was.

Op de kanten kraag draagt ze een baque of broche. Deze is met een veter aan de kraag gestrikt. Aan de baque hangt een een pegelvormige parel. De inventaris vermeldt een bag met 22 diamanten, klein en groot. Niets over het uiterlijk van de bag. Bij uitvergroting van het sieraad zijn 19 stenen herkenbaar (figuur 9). Het slijpsel lijkt de tafelvorm te bezitten, wat in die periode voor diamant gebruikelijk was. Bij deze vorm heeft de steen niet de uitzonderlijke schittering van de briljant geslepen diamant. Maar de witte hooglichten in de donkere tafeltjes suggereren een heldere steen. Verder kan het zijn dat de schilder enkele heel klein stenen heeft gemist of zo summier heeft aangeduid dat ze op het ruim 350 jaar oude schilderij niet meer terug te vinden zijn, zodat niet uitgesloten kan worden dat Margaretha op het schilderij de in de inventaris vermelde bag draagt.



figuur 10: Hangerijtje met vogel in duikvlucht

Geen van de drie parelkettingen in de inventaris lijkt op de ketting van het schilderij (figuur 8).

Mogelijkerwijs zou het wel de vermelde agaath ketting met 5 gouden knoppen kunnen zijn

Aan de ketting hangt een ragfijn gouden koordje met daaraan in de hals net boven de baque een klein verfijnd gouden hangerijtje (figuur 10) in de vorm van een vogel in

duikvlucht(met 7 kleine diamantjes). Dit sieraad wordt in de inventaris niet vermeld.

Ook de expressieve oorhangers zijn onbekend, evenals de haarversiering.

De zwarte vlieger (overkleed) is rijk voorzien van sierlijke gouddraadpatronen. Dit kleed komt niet voor in de inventaris uit 1645. Voor Margaretha is Kernhem verleden tijd. Haar toekomst ligt in Almelo lijkt dit portret te zeggen. In de inventaris van Agnes van Wassenaer worden op Kernhem geen sieraden genoemd.

Aan de wand

Philips Willemsen vermeldt schilderijen, maar een locatie wordt niet gegeven. Er zijn drie taferelen van den Cappel: een van de tien geboden, een van 't geloof, een van 't vader onser. Een schilderij van Carel van Arnhem (de grootvader van Margaretha). Van zijn kijnder nog 4 olden schilderijen die al wat gebroken sijn, twee sijn verkocht. Apart van de schilderijen schrijft Willemsen dat op 9 juli 1629 een 'albastren heijligentafel' naar Utrecht in veiligheid is gebracht. Deze is daarna tot Amersfoort gekomen. Kennelijk een voorwerp van grote waarde voor de familie Van Arnhem dat niet in handen van plunderende Spaanse troepen mocht vallen (op 20 Juli 1629 openden Spaanse troepen een offensief van het oostelijk deel van Gelderland tot in Amersfoort met als doel prins Frederik Hendrik weg te lokken uit de belegering van Den Bosch). De 'heijligentafel', een vlakke albasten plaat met daarin uitgesneden afbeeldingen van heiligen, zou iets te maken kunnen hebben met een van de 16^e eeuwse Van Arnhemdames die waren ingetreden in kloosters te Arnhem en Zutphen.

Agnes van Wassenaer is in 1665-66 heel wat preciezer in de vermelding van de schilderijen. In de sael zes stuks.

Het volgende vertrek met schilderijen is de keldercamer (zes maal). Ook de keucken-

camer is met schilderijen behangen (6 maal). Tenslotte hangen er nog zes schilderijen op een plek die 'Boven die witte Camer' wordt genoemd. Alsof er aan de witte kamer, die bij Willemsen 'het witte camer-gen' genoemd wordt, nog een opkamer is gekoppeld.

Totaal zijn er 24 schilderijen en een kaart van Kernhem. Het tapijt met wapens van Van Arnhem en Stepraed, wordt door Agnes van Wassenaer niet vermeld.

Ingedeeld naar familie en/of onderwerp zien we de volgende groepen.

Van algemene aard (5)

In de 'sael' aard twee schilderijen, een portret van de Arnhemse geslachten en de hertog van Gelre. Een kaart van Kernhem. Eveneens in de sael drie afbeeldingen met religieuze symboliek: 't geloof, de Tien Geboden en het Onze Vader.

Hiermee was voor een toenmalige bezoeker snel duidelijk binnen welk maatschappelijk kader de eigenaren van Kernhem zichzelf positioneerden.

Portretten van de familie Van Arnhem (6), eigenaren en bewoners van circa 1495 tot en met 1651

Twee stuks van Carel van Arnhem (bij Willemsen 1), twee van zijn dochter Anna, een van zijn dochter Margaretha en een van zijn dochter Hendrina van Arnhem, de drostin van Wageningen (Willemsen vermeldt ook 4 schilderijen van de dochters). Grote afwezige is Catharina van Arnhem, de oudste dochter van Carel en grootmoeder van Agnes van Wassenaer.

Willemse noch Agnes van Wassenaer maakt melding van een schilderij van Zeger van Arnhem, de enige zoon van Carel.

Portretten van de familie Van Renesse (10).

Een van de heer van Schonauwen. Dit is Johan van Renesse van der Aa, heer van Dorpe. Hij is in 1605 met Catharina van Arnhem getrouwd. Ook van hun dochter Agnes is er een schilderij (mevrouw van Ob-

dam). Vijf schilderijen van de heer Van Renesse. Welke heer(en) is niet duidelijk. Een schilderij van de vrouw Van Zuijlen, zeer waarschijnlijk Sophia van Renesse. Een schilderij van een kind van de broeder van mevrouw van Obdam. Een schilderij van de here van Dorp.

Overige portretten (1)

Een portret van de vrouw van Rijssenburg. Afbeeldingen die moeilijk te duiden zijn (2). Een schilderij van Iosef (in de Sael). Hier kan de bijbelse timmerman bedoeld zijn, maar het kan ook Josef van Arnhem zijn. Een schilderij van Hiradia is wellicht een bijbelse voorstelling.

Momenteel is niet bekend waar bovenstaande werken gebleven zijn. Vermoedelijk zijn ze tijdens de Franse inval van 1672 tot 1674 vernietigd of geroofd. Alleen op Twickel bewaart men een portret van Agnes van Renesse. Zij was gehuwd met Jacob van Wassenaer van Obdam. Aangezien zij als nicht van Margaretha in de hoedanigheid van mevrouw van Obdam Kernhem erfde, is het mogelijk dat haar portret op Kernhem gehangen heeft. In ieder geval heeft zij een groot aantal Renesse-schilderijen naar Kernhem laten verplaatsen, nadat ze definitief in het bezit van Kernhem was gekomen.

Boeken

De veelheid en verscheidenheid aan kleding en sieraden in de inventaris van Willemsen staat in schril contrast tot de beperkte boekenschat. Er is slechts sprake van drie boeken: een bijbel (testament) van buiten verguld en met groene linten, een bijbel half in het Duits en half in het Frans, en een boek met alderhande wapens (was dit het wapenboek van Carel van Arnhem? -zie De Zandloper 2013-2). Voor dit laatste boek heeft blijkens de inventaris niemand belangstelling gehad, terwijl de bijbels al naar Margaretha gegaan zijn toen ze nog in

Amersfoort bij haar tante woonde. Het is natuurlijk mogelijk dat daar meer boeken aanwezig waren maar iets concreets werd er niet over gevonden.

In 1666 waren er op de kamer van Agnes van Renesse zes boeken. Een hiervan was een bijbel. Agnes was de dochter van Johan van Renesse. Het is met zekerheid bekend dat Johan in het bezit was van de beroemde middeleeuwse rijmbijbel van Van Maerlant uit 1332. Omdat Agnes zijn enig overgebleven kind was ligt het voor de hand dat de bijbel na zijn dood bij haar is terechtgekomen.



Pagina uit de Rijmbijbel van Van Maerlant

Dit prachtige boek (zie website van Museum Meermanno Westrenianum in Den Haag) zou dus enige tijd op Kernhem geweest kunnen zijn.

N.B.

In het tweede deel van dit artikel in een volgend nummer van De Zandloper hoop ik verder te gaan met de inboedel inventariseren van Kernhem en de indeling van het kasteel.

OVER DE KRACHT VAN WILLEKEUREN

Jan Kijlstra

Markegenootschappen, die beter bekend zijn onder de naam *buurschap* of *boerschap*, zijn al heel oud. Hoe oud is niet precies bekend, de geleerden verschillen daarover van mening. De geschreven bronnen beginnen over het algemeen in de late Middeleeuwen of zelfs nog later. Maar dat sluit zeker niet uit dat markegenootschappen eerder zijn ontstaan. Dat zijn echter niet veel meer dan vermoedens, want er is niet heel veel geschreven tekst bewaard van vóór die tijd.

Markegenootschappen waren verenigingen. De leden werden geërfden genoemd, omdat zij eigenaar van een erf waren. Het primaire doel was de belangenbehartiging van de geërfden, met name waar het ging om het reguleren van het gebruik van de ‘woeste gronden’. Het belangrijkste was daarin de heide. Want die heide leverde, via het potstalsysteem, de mest voor de akkers.

Het areaal heide was beperkt, het was daarom nodig het gebruik van die heide te reguleren. Op de vergadering van geërfden, de buurtspraak, werden de nodige besluiten genomen, en die werden door de buurtschrijver zorgvuldig opgetekend in een buurtboek.

Dergelijke besluiten heten ‘willekeuren’. Tegenwoordig wordt bij ‘willekeurig’ vooral gedacht aan onzorgvuldigheid of aan toevallige uitkomsten, maar vroeger waren willekeuren belangrijke uitspraken van de geërfden. En ze bezaten rechtskracht. Wie zich er niet aan hield kon, desnoods via hogere heren, gecorrigeerd worden. De geërfden waren vergaand autonoom, baas op eigen erf” en in de eigen buurschap.

Een fraai voorbeeld daarvan vinden we in de buurtboeken van Maanen (grofweg het tegenwoordige Ede-Zuid). Hun burenen aan de zuidkant waren die van Bennekom. En de belangrijkste geërfdede in de buurschap Bennekom was natuurlijk de heer van Hoekelum.

Op de buurspraak van 11 april 1719, zo lezen we, was er bij het buurtbestuur van Maanen geklaagd dat de heer van Hoekelum, destijds de heer Van Lawijck tot Hoekelum, op buurtgrond van Maanen tot het planten van hakhout was overgegaan.

En de heren 'buurgriteren', het buurtbestuur, werd opgedragen daar tegen op te treden.

Weliswaar moest er eerst aan de heer Van Lawijck gevraagd worden op welke gronden hij meende tot deze aanplant over te kunnen gaan, maar er werd kennelijk geen sluitende argumentatie verwacht. Want tegelijk diende hem verzocht te worden de zaak weer te rooien en het terrein in de originele staat terug te brengen. Er wordt aan toegevoegd *'sullende bij verweigerung van dien nader daerover geresolveert worden'*. De heer van Hoe-

kelum wordt dus beleefd, doch wel dringend, gewezen op de rechten van de buurt, en terugdraaien van zijn illegale aanplant. Want anders...

Hessel van Lawick kocht in 1695 het leen Heukelum en vanaf dan noemde hij zich van Lawick van Heukelum.

In 1711 was hij majoor van de stad Wageningen, in 1716-1719 schepen en in 1720-1721 burgemeester.

Hessel heeft Heuckelum nagelaten aan Sibilla van Balveren de dochter van zijn zuster Maria van Balveren.

Bron: <http://www.ecostat.nl/Stoppendaal/pk2112.php>

De heer van Hoekelum had hier kennelijk geen gehoor aan gegeven, want er werd op 14 september 1719 een buitengewone buurspraak gehouden.

En nu pakken de geërfdeden door. Omdat de heer van Hoekelum niet duidelijk heeft gemaakt op welke gronden hij tot het planten van dat hakhout was overgegaan, en ook niet op een brief daarover had gereageerd, nemen de geërfdeden het besluit *'het afgegravene en bepote veld in te storten, de loijen⁶ daer uijt te trecken en de wallen omver te werpen'*.

Kortom, wie niet horen wil moet maar voelen!

Dan zien we een interessante ontwikkeling.

Want op de buurspraak van 1 mei 1720 wordt er opnieuw geklaagd dat er

'op de gemeente (= gemeenschappelijke buurtgrond) niet alleen gepoot, maer om 't selve een be-tuininge en affgravinge geschiede'. Ditmaal dus niet alleen maar aanplant van hakhout,



Hoekelum in 1731,

⁶ Loijen: houtgewas

maar ook nog eens met een hek eromheen. Zo'n hek maakte de zaak erger, want daarmee zei de heer van Hoekelum eigenlijk dat hij dat stuk grond als zijn eigendom beschouwde!

Besloten wordt nu *'dat alle die geene soo op de gemeente gepoot hebben of vorder mogten pooten 't selve niet zullen mogen afftuyjnen of affgraven'*. Deze willekeur heeft dus terugwerkende kracht.

De buurmeesters worden niet alleen gemachtigd (geauthoriseerd) in voorkomende gevallen op te treden, maar ook *'geordonneert sodanige tuijnen (hekken) weg te nemen en 't gegravene wederom in te storten'*.

Bovendien wordt de *heren buijrrigters* verzocht om de heer van Hoekelum mede te delen dat hij twee maanden de tijd heeft om *'t afgegravene opnieuw wederom in te smijten ende 't gepoote uijt te trecken'*.

Hierna wordt er over illegale aanplant door Hoekelum niet meer verhaald.

Kennelijk heeft de heer Van Lawijck gemeend grond van Manen in gebruik te kunnen nemen, omdat hem dat eerder niet expliciet verboden was. De geërfden van Manen hebben die aanplant gesloopt, maar Hoekelum probeerde het opnieuw.

Waarna de geërfden op de volgende buurtspraak eerst een algemeen geldende willekeur uitvaardigden, die terugwerkende kracht bezat, en vervolgens konden volstaan met de heer Van Lawijck mede te delen dat hij twee maanden de tijd kreeg om zijn leven te beteren en de aanplant te verwijderen.

Kennelijk heeft hij daar toen wel gehoor aan gegeven.

We zien hier dus dat een willekeur van geërfden, zelfs indien uitgevaardigd met terugwerkende kracht, een krachtig rechtsmiddel vormde.

KORT NIEUWS IN 1914

Vliegschool te Ede

Henri Bakker oefent zich te Ede, naar men ons mededeelt, in nachtelijke vluchten. Gisteravond heeft hij een tochtje gemaakt over Lunteren en Ede. Het landingsterrein was met houtvuren verlicht.

Bakker geeft les. Een zijner leerlingen, B. Wesselink, heeft juist gisteren de eerste kleine vluchten in rechte lijn gemaakt.

Van Bussel⁷ komt te Ede met zijn monoplane Blériot.

[Alg. Handelsblad, 8-1-1914]

Krankzinnig

Sergeant Brinkhorst, die in de kazerne te Ede indertijd brandstichtte, is in een krankzinnigengesticht opgesloten.

[Bataviaasch Nieuwsblad, 3-6-1914]

Voor de Katholieke kerk in Ede

De Koningin-Moeder heeft, naar de N.R.C. vermeldt, ten behoeve van den bouw van een Roomseh Katholieke garnizoens kerk te Ede f 100 geschonken.

[Het Centrum, 17-4-1914]

Ede

Te Ede kwamen gistermiddag mot de locaalspoor uit Arnhem, een 150-tal Belgische uitgewekenen aan, die naar Lunteren werden doorgevoerd om in een drietal stichtingen te worden onderdak gebracht. De in Ede gedetacheerde militairen waren zeer vrijgevig met sigaren en sigaretten, terwijl een witkiel in zijn pet een inzameling hield.

[Alg. Handelsblad, 10-10-1914]

⁷ Jan van Bussel was een alias: zijn echte naam was J. Maurer, afkomstig uit Duitsland.

Colofon

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede

Telefoon 06 348 676 27 (secretaris)

E-mailadres voe@verenigingoudede.nl

Website www.verenigingoudede.nl

Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Dagelijks bestuur

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Henk Borkhuis (penningmeester).

Leden

De vereniging telt ca. 850 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november.

De contributie bedraagt in 2014 € 15,00

**Afbeelding omslag:
Gezicht op Ede met Oude Kerk en
dorpsboerderij.
Geschilderd door
Louis Soenius (1883-1956)**

Erelid van de vereniging is mevrouw **B.T. Groen.**

Giften en schenkingen

Deze zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%!

De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Frans van Oort, Gerard van Bruggen en Dick Kranen (opmaak).

De redactie van De Zandloper is te bereiken op het e-mailadres van de eindredacteur: hanspost@worldmail.nl

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom.

De redactie behoudt zich echter het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen mag uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u adverteren in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper: Drukkerij Verloop, Alblisserdam

ISSN 1384-7090